

Фальшывыя асігнацыі і крэдытныя білеты ў грашовым абарачэнні на тэрыторыі Полацка XIX ст.

Фонд канцылярыі генерал-губернатара віцебскага, магілёўскага і смаленскага (ф. 1297) і фонд канцылярыі віцебскага грамадзянскага губернатара (ф. 1430) Нацыянальнага гістарычнага архіва Беларусі захоўваюць велізарны аб'ём матэрыялаў па самым разнастайным аспектам жыцця беларускага насельніцтва ў XIX — пачатку XX ст.

Пэўная колькасць спраў з гэтых фондаў датычыць і праблематыкі гісторыі грашовага абарачэння. Першыя дзесяцігоддзі XIX ст. — гэта час, калі адбываўся працэс паступовага пераўтварэння і ўваходжання мясцовай грашовай гаспадаркі ў рэчышча агульнарасійскага рынку.

Лагічна ўявіць, што ў гэты перыяд у сувязі з адпаведнымі зменамі ў складзе грашовага фонду перад мясцовымі фальшываманетчыкамі паўсталі новыя задачы, звязаныя з поўным пераарыентаваннем іх дзейнасці на расійскія манеты і папяровыя грошы.

Разглядаемая матэрыялы сведчаць аб самых розных баках далейшага развіцця гісторыі фальшэрства грошай на тэрыторыі Беларусі.

Дакументы фонду канцылярыі віцебскага грамадзянскага губернатара адзначаюць, напрыклад, факты выкарыстання насельніцтвам Полацка фальшывых асігнацый розных наміналаў. Так, 5.06.1813 г. у губернатарскай канцылярыі зарэгістравана паведамленне з праўлення дзяржаўнага заёмнага банка аб выяўленні сярод паступіўшых грашовых сум «сомнительной» 100-рублёвай асігнацыі, дастаўленай «через Полоцкую городскую почтовую контору от надворной советницы Франтишки Беликовичевой и детей ея» [3, арк. 1а; 4, арк. 3]. Далейшая экспертыза, праведзеная праўленнем дзяржаўнага асігнацыйнага банка, пацвердзіла яе фальшыवासць.

Яшчэ адна справа звязана з выяўленнем у абарачэнні фальшывага 50-рублёвага крэдытнага білета. 4.08.1849 г. віцебскія месцічы Сандар Песачынскі і Абрам Элькінд накіравалі генерал-губернатару заяву аб тым, што займаючыся конскім гандлем на кірмашы ў Бешанковічах, правялі абменную аперацыю з памешчыкам Адамам Мішуном з Полацка. За свайго каня яны атрымалі ад Мішуна «2 лошади, с придачею наличных денег

сто десяти рублей серебром; в числе которых... два двадцати пятных, три по 3 руб. серебром и один в один руб. серебром же». Далее месцічы апісваюць наступную сітуацыю: пры тым, што Мішун «имел у себя в бумажнике своём всю сумму для уплаты нам», ён «велел супруге своей дать нам из другой комнаты ещё билет в 50-ти руб. сереб.[ром], ...для уплаты». Гэты білет, пішуць месцічы, «мы хотели разменять там же в Бешенковичах на мелкие деньги у витебского мещанина еврея меняйлщика Хаима Борухова сына Кисина; при чём находился витебский купеческий сын... Эвель-Меер Войтинский, который как только увидел с далека означенный билет, сказал есть фальшивый» [1, арк. 3 — 3 ад.].

Пацярпелыя «испуганными побежали к нему Мишуну, рассказав ему таковое происшествие, требовали от него другую монету вместо такового билета, но он, не взирая ни на что, с дерзостью и азартом выгнал нас; в каковом крайне критическом нашем обстоятельстве, мы должны были отправиться тотчас там же в Бешенковичах к г. адъютанту жандармского полковника и предъявить ему оный билет...». Пасля правядзення ў Мішуну безвыніковага вобыску, яму прапанавалі разлічыцца з месцічамі іншымі грашыма, але памешчык адмовіўся. Пацярпелыя пішуць, што «исправник... по человеколюбию своему, советовал нам отправиться к нему г. Мишуну в г. Полоцк, ...что там, может быть, он удовлетворит насчёт замены одного билета следуемыми деньгами; но хотя мы к нему туда отправились и просили у него таковые деньги, на что он отозвался... что... действительно удовлетворил бы нас прописанными деньгами в то время, когда о том никому из начальства неизвестно было, а как дошло уже до сведения начальства, то на таковое удовлетворение нас другими деньгами, он согласиться никак не может» [1, арк. 3 ад.].

У заключэнні Песачынскі і Элькінд звяртаюць увагу генерал-губернатора на тое, што «будучи в бедном состоянии, производя торговлю чужими деньгами, состоим крайне обиженными в таковом предмете, страдаем, ...не имеем даже и одну свободную минуту от наших кредиторов». Завяршаецца іх заява зваротам — «Сиятельнейший князь! Обратите благосклонный взор на нашу бедность, яко истинный покровитель бедных и защитник невинно угнетённых...» [1, арк. 3 ад. — 4]. 5.12.1849 г. генерал-губернатар віцебскі, магілёўскі і смаленскі атрымаў ад віцебскага грамадзянскага губернатара паведамленне аб сканчэнні справы аб фальшывым 50-рублёвым білеце і перадачы матэрыялаў следства ў лепельскі павятовы суд.

Ускосна звязана с фальшэрствам манет і наступная справа. 16.02.1854 г. з канцылярыі віцебскага грамадзянскага губернатара да старшага чыноўніка па асобых даручэннях Бялова паступае распараджэнне аб правядзенні даследавання па вельмі далікатным пытанні. Праблема заключалася ў тым, што з паступіўшай 10.02.1854 г. у губернскую канцылярыю з віцебскай крымінальнай палаты справы «о фальшивом 10-рублёвом кредитном билете, представленном в полоцкое уездное казначейство», гэты білет, «пришитый к делу между 5 и 7-м листами», быў «неизвестно кем вырван» [5, арк. 1 — 1 ад.].

Бялоў высвятляе, што фальшывы крэдытны білет прапаў менавіта ў суботу, 13 лютага, калі дзяжурным па канцылярыі быў пісец Табароўскі, які і трапіў адразу пад падазрэнне. У яго кватэры быў праведзены вобыск, «самого Тоборовского в доме не нашли, а жена его отозвалась, что он выехал из Витебска на время по каким-то делам... всё имущество его заключается в нательном платье, которое всё надето им на дорогу, да в нескольких стульях и столе, в котором по осмотру ничего не оказалось» [5, арк. 11].

У выніку было вырашана падрабязна апытаць іншых служачых канцылярыі. Адказы іх складаюць каларытную карціну штодзённай унутранай працы ў канцылярыі. Для прыкладу можна прывесці наступную вытрымку: «для похищения какой-либо бумаги, билета и даже дела довольно одной секунды, тогда как при канцелярских занятиях часто случается, что начав одно дело, вдруг нужно отлучиться: то в регистратуру, то в архив за справками, то к начальнику, то к другому чиновнику для личных объяснений... а между тем злодей под предлогом, что ищет: пера, иголки, ножика и т.п. может легко воспользоваться сим случаем...». Канцылярысты таксама падкрэслівалі, што на білеце стаяла кляймо «фальшивый» [5, арк. 14 — 14 ад.].

Фінал гэтай гісторыі быў вельмі прасты: 25.02.1854 г. з канцылярыі віцебскага губернатара паступіла паведамленне, што «фальшивый билет № 1571385 в 10 руб. серебром ... отыскан в деле б стола и передан... чиновнику Олешкевичу для приобщения к делу, из которого он был утрачен» [5, арк. 23 — 23 ад.].

Шматлікі фактычны матэрыял разглядаемых фондаў закранае і шырокую праблематыку гарадскога жыцця Полацка сярэдзіны XIX ст. Прыкладам можа служыць даволі арыгінальны дакумент, які ўскосна звязаны з польскім нацыянальна-вызваленчым рухам гэтага перыяду.

31.03.1854 г. датуецца паведамленне з III аддзялення імператарскай канцылярыі, у якім пішацца, што «в Риге получено из Литвы частное, на немецком языке письмо, в котором, между прочим, находится следующее известие: «говорят, что в Варшаве, Ковно и Полоцке продаются по дешёвой цене красные шёлковые носовые платки, кои при стирке совершенно линяют, и на них делают тогда видными следующие слова: поляки, будьте покойны, час вашего освобождения настал» [2, арк. 1].

Дакумент заключаўся просьбай правесці ў Полацку адпаведную праверку. У адказе ад 8.04.1854 г. генерал-губернатар адзначыў, што ў горадзе на самой справе раней адбыўся распродаж азначаных насовак, але ў разглядаемы час іх ужо няма [2, арк. 11].

Губернскія ўлады суседніх рэгіёнаў імкнуліся праводзіць сумесныя аперацыі па выяўленні сеткі фальшываманетчыкаў і, як правіла, у ходзе такіх дзеянняў атрымліваліся станоўчыя вынікі.

8.03.1859 г. віленскі ваенны губернатар накіроўвае віцебскаму губернатару паведамленне аб тым, што «учитель ковенского казённого еврейского училища... Берель Шульдинер объявил, что при денежных расчётах за покупку из содержимого им в Ковно книжного магазина некоторых товаров родственниками его жены... они сознались ему... в участии своём по противозаконному промыслу фальшивыми кредитными билетами, фабрика коих... находится за Витебском. Это... подтвердил впоследствии и... Векслер, проживающий в Краславе, который по собственному объяснению принял на себя обязанности маклера... изъявил даже готовность свести учителя Шульдинера на место самой подделки кредитных билетов, если бы он пожелал купить таковые для выпуска в обращение» [6, арк. 6 — 6 ад.]. Віленскі ваенны губернатар прапаноўвае правесці сумесную аперацыю па выяўленні фальшываманетчыкаў і для гэтага, піша ён, «необходимо было бы войти предварительно доверенному чиновнику в личное с учителем Шульдинером совещание о более удобных способах к обнаружению на деле сего предступления» і просіць камандзіраваць у г. Коўна для знаёмства з настаўнікам спецыяльнага чыноўніка, каб потым разам накіраваць іх у Віцебскую губерню [6, арк. 7].

У далейшым у канцылярыю віцебскага губернатара працягвае паступаць інфармацыя аб дзейнасці фальшываманетчыкаў рэгіёна.

24.03.1859 г. прыходзяць звесткі аб тым, што ў Курляндскай губерні выяўлены 50-рублёвыя купюры, якія падрабляюцца ў маёнтку памешчы-

ка барона Грушэўскага, «принимающего в деле этом личное участие, в доказательство чего предъявлен был Шульдинером один таковой билет, отделанный с одной только стороны, с пояснением, что вскоре будет отделана и другая сторона оногo и что таковых билетов приготавливается на 500 т. рублей» [6, арк. 12 ад.].

15.05.1859 г. віцебскі губернатар перадае гарадской і земскім паліцыям інфармацыю аб тым, што «в Могилёвской, Курляндской и Ковенской губерниях открыты фабрики для подделки фальшивых кредитных билетов», і ў сувязі з гэтым было загадана «строго и секретно следить за появлением в обороте означенных билетов» [6, арк. 22].

18.07.1859 г. віцебскаму губернатару паступаюць звесткі аб тым, што «начальник Ковенской губернии представил в экспедицию кредитных билетов четыре фальшивых кредитных билета в 50 руб. сер. и один из сих билетов под № 257615... препровождён был к начальнику Курляндской губернии для сличения с инструментами и досками открытой там фабрики для подделки фальшивых кредитных билетов. ...означенный фальшивый 50 р. билет не имеет сходства с открытою там бронзовою доскою, ...что, по всей вероятности, существует ещё другая фабрика в Витебской или Ковенской губерниях» [6, арк. 38 — 38 ад.].

6.10.1859 г. віцебскі губернатар атрымлівае рапарт ад чыноўніка па асобых даручэннях Дамантовіча, які паведамляе, што «учитель... Шульдинер объявил мне, что он имел разговор со здешним евреем Акерманом, который рассказал ему, что трёхрублёвые фальшивые билеты подделываются за Полоцком в имении какого-то помещика, а пускает их в обращение, живущий в том имении... корчмарь, но выпуск этих билетов производится с большой осторожностью. В самом же городе Витебске Акерман обязался Шульдинеру купить за 5 % фальшивых билетов, подделанных в Могилёвской губернии» [6, арк. 53 — 53 ад.].

У данясенні Шульдзінера чыноўніку па асобых даручэннях Дамантовічу пішацца аб тым, што памешчык Храпавіцкі, які вырабляў «трёхрублёвые билеты... недавно получил краску от своего брата генерала с С.-Петербурга на подделку и десяти руб. ...сам помещик не распространяет этих билетов, а передаёт их живущему возле Мызы еврею корчмарю, который и продает их желающим». Шульдзінер дамаўляецца з Акерманам аб закупцы значнай партыі падробак і паведамляе, што «на фабрике в Лепельском уезде теперь все билеты проданы и корчмарю в задаток дано пятьсот

руб. сереб. разнымі ліцамі с тэм, што ўсе подделанные до 15-го сего месяца будут принадлежать им». У сувязі з гэтым Акерман прапаноўвае Шульдзінеру «отправиться с ним в г. Витебск, где он доставит... хоть пять тысяч рублей фальшивых билетов, подделанных в Могилёвской губернии». Агент Шульдзінер дадае, што яму неабходна «для покупки в Витебске фальшивых билетов... кроме прогонов... иметь для показа, по крайней мере, пятьсот руб. сереб.» [6, арк. 59–60].

Прыбыўшы ў Віцебск, яны даведаліся, што партыя фальшывых білетаў ужо прададзена і неабходна ехаць у Оршу, дзе можна набыць «десяти, двадцатипяти и пятидесяти рублёвые билеты, которые там и подделываются» [6, арк. 61 — 61 ад.].

Шульдзінер прыводзіць цікавую інфармацыю аб тым, што прадаўцы фальсіфікатаў, калі «везут фальшивые билеты, то или держат их в руках, чтобы в случае опасности сейчас бросить, или же заделывают в переплёт молитвенника» [6, арк. 62].

У абагульняючым рапарце чыноўніка па асобых даручэннях Дамантовіча ў віцебскае губернскае праўленне зроблена яго ўласная выснова аб тым, што «по нравственному убеждению нельзя исключать, что главные виновники в распространении фальшивых билетов единственно евреи, ибо между ними трудно найти такого, который бы, получивши фальшивый билет, хотя бы случайно, уничтожил его или представил начальству, но непременно каждый из них употребит все усилия передать его кому-либо и в особенности безграмотным поселянам» [6, арк. 67].

Яшчэ адна справа звязана з выяўленнем магчымага вытворцы падрыхтованых грошай. 17.11.1864 г. віцебскаму губернатару паступае рапарт ад мясцовага паліцмайстра аб тым, што «проживающий в Витебске по паспорту полоцкий мещанин Вульф Черницкий занимается сочинением евреям кляузных прошений... Також... Черницкий занимался факторством в торговле фальшивыми кредитными билетами». У сувязі з гэтым паліцмайстар просіць «распоряжения о высылке... Черницкого из Витебска в г. Полоцк» [6, арк. 1]. У выніку Чарніцкі быў арыштаваны, але потым пад падпіску аб нявыяздзе быў вызвалены. Парушаючы закон, без дазволу паліцыі і пашпарта, Чарніцкі самастойна ад'язджае ў Полацк. 30.01.1865 г. ён піша прашэнне, у якім, указваючы на памылковасць усіх абвінавачванняў, падкрэслівае, што «со дня рождения моего имею постоянное жительство в городе Витебске с семейством» [6, арк. 11]. 24.03.1865 г. ваенны

начальнік Полацкага павета дакладае віцебскаму губернатару, што «мещанин... Черницкий согласно требования комиссии, учрежденной в городе Витебске для расследования торговли фальшивых кредитных билетов... отправлен этапным порядком в комиссию» [6, арк. 23].

Вывучэнне матэрыялаў разглядаемых архіўных фондаў дазваляе зрабіць высновы аб існаванні на тэрыторыі Беларусі значнай сеткі фальшываманетчыкаў, якія выпускалі як манетную, так і папяровую прадукцыю, прычым падрабляліся грашовыя купюры самых розных наміналаў. У шэрагу беларускіх гарадоў і мястэчак існавалі так званыя «фабрыкі» па выпуску фальсіфікатаў папяровых грошай. Дзейнасць па вырабленні падробных расійскіх грошай разгортвалася не толькі на тэрыторыі Беларусі, але і ў замежжы.

Вельмі значным з'яўляецца і тое, што разгляд дзейнасці фальшываманетчыкаў цесна звязаны з рознымі бакамі штодзённага жыцця вясковага і гарадскога насельніцтва Беларусі, што надае гісторыі фальшэрства грошай асаблівы каларыт.

Крыніцы

1. Нацыянальны гістарычны архіў Беларусі (НГАБ). — Ф. 1297. Канцылярыя генерал-губернатара Віцебскага, Магілёўскага і Смаленскага. — Воп. 1. — Спр. 20301. Дело по прошению витебских мещан... 1.12.1849 — 20.01.1850. — 7 арк.

2. НГАБ. — Ф. 1297. Канцылярыя генерал-губернатара Віцебскага, Магілёўскага і Смаленскага. — Воп. 2. — Спр. 99. Дело по отношению генерал-адъютанта графа Орлова о носовых платках с возмутительными предупреждениями поляков. 3.04.1834 — 1.03.1855. — 21 арк.

3. НГАБ. — Ф. 1430. Канцылярыя Віцебскага грамадзянскага губернатара. — Воп. 1. — Спр. 29. Дело о взыскании денег... 29.03.1813 — 16.06.1813. — 8 арк.

4. НГАБ. — Ф. 1430. Канцылярыя Віцебскага грамадзянскага губернатара. — Воп. 1. — Спр. 59. Дело о взыскании денег... 6.05.1814 — 29.01.1825. — 52 арк.

5. НГАБ. — Ф. 1430. Канцылярыя Віцебскага грамадзянскага губернатара. — Воп. 1. — Спр. 26933. О пропавшем из канцелярии начальника губернии фальшивом кредитном билете в 10 руб. серебром. 16.02.1854 — 1.03.1854. — 24 арк.

6. НГАБ. — Ф. 1430. Канцылярыя Віцебскага грамадзянскага губернатара. — Воп. 1. — Спр. 31442. Дело по донесению витебского полицмейстера... 17.11.1864 — 1865. — 25 арк.

7. НГАБ. — Ф. 1430. Канцылярыя Віцебскага грамадзянскага губернатара. — Воп. 1. — Спр. 54236. — Дело по отношению Виленского генерал-губернатора о евреях..., которые... подозреваются в промысле фальшивых денег. 1859–1860. — 105 арк.

РЕПОЗИТОРИЙ БГУКИ